

Kul Gel Nmò Yó Kem Tboli

The Work of the Tboli

MANILA LIBRARY

P.-291

★★ Tboli ★★

Kul Gel Nmò yò kem Tbolí

The Work of The Tbolí

Written by

Blina Ugal

and

Sól Lutan

Illustrations

Selected

SUMMER INSTITUTE OF LINGUISTICS - PHILIPPINES, INC.

TRANSLATORS

1974

PUBLISHERS

Published
in cooperation with
Bureau of Public Schools
and
Institute of National Language
of the
Department of Education and Culture
Manila, Philippines

0874-200

FOREWORD

Some of the glory of the Philippines lies in the beautiful variety of people and languages within its coasts. It is to the great credit of the national leadership over the years that no attempt has been made to destroy this national heritage. The goal has been instead to preserve its integrity and dignity while building on this strong foundation a lasting superstructure of national language and culture.

The present book is one of the many designed for this purpose. It recognizes the pedagogical importance of dividing literacy and second language learning into two steps—literacy being the first. When a student has learned to read the language he understands best, the resulting satisfaction in his accomplishment gives the drive and confidence he needs to learn the national language. His ability to read, furthermore, is the indispensable tool for the study this program will require.

The Department of Education and Culture of the Philippines is proud to present this latest volume in a nationwide series designed to teach the national language through literacy in the vernaculars. It will strengthen both the parts of the nation and the whole.

JUAN L. MANUEL
Secretary

FOREWORD

One of the noble aims of Education is to equip every citizen to participate meaningfully in his society and to share in shaping the destiny of his country. Providing literacy instruction in each man's vernacular is a basic step in realizing this goal. To promote this purpose the Summer Institute of Linguistics works in agreement with and under the auspices of the Department of Education and Culture in the preparation of instructional and supplementary reading materials for the various Cultural Minorities of our country.

The Bureau of Public Schools takes pleasure, therefore, in presenting this volume of literacy materials which is part of its list of approved supplementary reading materials prepared for use by the Public School in the areas using the vernacular of these materials.

LICERIA IRILLANTES SORIANO
Director of Public Schools

PREFACE

This book was written by Blina Ugal and Sól Lutan during their participation in a Writer's Workshop held at Nasuli, Bukidnon in August 1974, in cooperation with the Summer Institute of Linguistics.

The articles appear first in Tboli. In the second section the same articles appear in Pilipino as translated by Mrs. Edith Guitilen of the Institute of National Language and by Mrs. Loida Torres. It is hoped that this book will help speakers of Tboli increase their skills of literacy and communication as a first step toward developing these skills in the National Language.

In order to read Tboli pronounce the letter e as in the, the letter é as in yet, the letter o as in cough and the letter ó as the Spanish o. The other letters are pronounced as in the National Language.

Kul Gel Nmò yò kem Tboli

Yem Mò Kunum le Leban kem Libun bè Tboli.....	1
Yem Mò Ksif Kegal.....	6
Ke Wen Libun Mewel Nes Tboli.....	9
Yem Kmò Sloung Naf.....	15
Ang Paggawa ng Basket sa mga Tboli.....	19
Kung Paano Magburda ng Blusa ang mga Tboli.....	22
Kapag ang Isang Babaiy Naglalala ng Damit Tboli.....	24
Ang Paggawa ng Sombrerong Kawayan.....	27

Yem Mò Kunum le Leban kem Libun

Sok le gel munum na le hegne mofok naf ke lewu
tedek yem naf mofok le geblà bè lewu leban. Sok le

deng kól bè yem gel kofok le
naf na le hegnù likót abay
sé gel le miteg. Ne sotun
mayuk yem gunu le gel mofok
naf ditu lem dlag gunuhen
tolo wen naf. Yó se gunu
le na gel hegnù bè yem kkól
le mofok naf abay sé mayuk
ne miteg le mógow bè lan

lelen mneged yem lan le. Timbów gotu deng yem kofok
le naf omin le mulék ebè gunù le. Ne bè yem kkól le
yó omin le gotu kemleng du yó kem naf. Sok deng yem
kekleng le du yó omin le gotu sendu kul. Ne sok deng
gotu kesdu le du yó kem naf omin le gotu bud mkó
booken. Ne sok deng kkó le booken omin le yó he tahu
munê kul. Ne sok deng gotu kunê le du yem naf ne le
gel tebel suloy. Yó gunu le ne tmebel du suloy anì
tngón le ke wen gunuhen sidek yem naf. Yem kmò
ksideken yem naf gel kulos okóm na le hangat suloy.
Sok deng hayahen bè yó omin le temngel du yem naf.
Kihu gunu le hemsù du bè yem kehyu le du suloy koni
kihu ke tódô sif le bè ketef yem naf henyu le yó.
Ne bè yem kénég le du deng haya, ke dilô le là kulosen

ne omin le yó tódô mbut munum du. Wen sendaw sóól
ominen yó he tahu deng yem leban. Okóm tek sotu yem
nmò le bè sendaw sóól.

Ne sok deng gotu deng yem kunum le du ne omin le
yó he nee bud mebel litok. Yó gunu le gel mebel litok
bè yem gna numa gunu le tehe tmiba, kihu tau funen yem
numa yó. Ne sotun là kem bud tngón le du ne tau funen
yem numa abay se deng tey legen deng gefet lewu
halayen yem deng kegenen yem numa yó. Ke lemwót le
hlafus talak kemdaw bud le kól. Okóm gel le mit dumu
kihu ngà le nit le okóm yem ngà deng gembak mógów abay
se malù mayuk yem gunu le e mógów. Ne sok le kól bè
yem kebel le litok ne le ne bud hegnù likót na le na
kem hkó kkiní le omin le yó bud hemdem yem nmò le. Yó

se yem hol nmò le sendu le yem litok deng na le. Sok
deng gotu kesdu le du omin le gotu lemikin du ne henyu
le hatan bud hendem le mò du. Ke deng lewu butengen
bè yó abay se deng mékéné ne yem litok yó se yem gunu
le ne henyu du yem litok na le ne hangát kékéngen.
Ke là dengén mékéné yem litok là hyuhen ke kendel nki
le angat gotu mfutul ne là kô hyu msil du bè yem leban.
Okóm ke deng mékéné yem litok deng hyu ne msil du bè
yem leban na là sideken kki le du abay se deng mékéné.
Ne yem litok bè yem kegen le mò du botong lewu
fedyanen kegen le mò du abay se yem ali mima du yem
mki litok.

Ne sok deng yem gel kki le du omin le yó he mbut
msil du yem leban. Sok nsil le là kô tódô lenngéb le

du yó gunu le là leangeb du yem lówóhen yem leban anì
wen se gfan bè yem nef ne anì tilob mton du. Sok deng
yem leban ke tódò hnò litok yem klamang lówóhen angat
gotu hitem yem leban ne là se holen hyu mton du abay
se tódò hitem yem leban. Yó gunu le gel kmibang du
yem gel ksil le leban yó kem libun bè Tboli.

Yem Mò Ksif Kegal

Sok le gel msif kegal yó kem libun Tboli na le hegna bemli yem nes hitem, yó mu le du yem nes hitem kegal angat gunun e deng. Okóm tey dê na le benli yó kem tnikel, là kô tódô óyô le du bemli yem tnikel na le hol nélék yem là mbóhen abay se ke gélék le yem angat mahil mbó là legenen sana budas yem kegal angat nsif le. Yó se gunù le na hol gel mólék du yó kem tnikel gel benli le. No yó mò angat kebli le du yó kem tnikel lewu se bè tnikel bukay lewu se bè tnikel mélél lewu se bè tnikel lemnaw, sónen ni yem kdê klasihen tek le tlu kdê klasihen. Okóm là gel na le

du yó dum tnikel hitem ne yem blu lewu klasihen là
hyuhen ke gel na le abay se gunù le là gel ma du yem
hitem abay se skél bè yem nes hitem deng na le dalang
se kun yem blu malù skél edu snéen. Okóm ke tek nem
yem tnikel deng benli le là dengen du he yem nem
bliling tnikel abay se ali mima ne ali lamang snéen
yem nes bè sotu kegal. Ne angkat tódô lengeb yem
lówóhen yem kegal dalang se yem soongen tódô angkat
gotu lengeb yem klamangen bè yem angkat ksif le du.
Ne sotun bè yem kebli le tnikel tódô segeng kebli le
du yem dalam, ke fat klasi yem tnikel fat se yem dalam
benli le. Yó kdéen klasi yem tnikel, hulô lemnaw bukay
mélél, fat klasihen yem tnikel gel sif le ne yó mu le
yem dalam aní mahil yem gel ksif le. Abay se yem fat

dalum gotu hensù le tnikel anì sok gna tnikel hulô
omin le bud msif yem bukay ne todol yem mélél ne todol
lemnaw yó se mu yem dalum. Hyu ke gefet sfolò nem yem
tnikel anì kóyów.

Ne yem kegen le gel mò du botong sbulón kegenen
abay se ali dê gel dumu nmò le yó kem libun gel msif.
Ne tey tilob mton du sok deng.

Ne yem beteken gel wen boluy le du, tfusù yem hol
tanay gel nmò le omin yem gel mon le hentaun ne wen
betek sowu nù du ne tey dê kmò le du yem beteken. Yó
se yem gel kmò le du yem ksif le.

Ke wen Libun Mewel Nes Tboli

Gulaan le là deng gel mbut du yem kewei le na le gna knalud yó kem logi. Sok deng kkalud le omin le yó ne hékéng du yem kdungon. Ne sok deng keh daw le du omin le yó he hol tahu mbut du. Yem hol tanay gel nmò yó kem libun knuseng le yem kdungon. Ne sok deng kkuseng le du omin le ne mlot du. Ne sok deng bud gotu klot le du ne omin le yó bud gotu kmuseng du yem kdungon. Ne sok deng yem bud kkuseng le du yem kdungon omin le ma yem doun knalum. Yó mu le du yem doun knalum mò homong tógó le bè yem kdungon. Ne sok deng yem kwa le doun knalum yó.

ne omin le yó hol tahu mbut tmógó du yem kdungon
ne senomong le lu yem doun knalum. Ne sok deng
kmodok yem kuleng omin le yó bud ménég du. Ne
deng gotu hitem ne yem kdungon abay se gunun baling
hitem yem élen lemwót bè yem doun knalum. Yó se
hol kun mu yem doun knalum abay se gbeken hitem
yem kdungon. Ne okóm yem kuleng gunu le gel tmógó
du yem kdungon sundu kuleng tók du kuleng tonok
boluyen. Yó gunu le moluy du kuleng tonok abay
se tehe lemwót bè tonok nim kuleng ni. Yó se gunu
le moluy du kuleng tonok. Ne sotun yó se hol kul
gel kuleng yó kem tau gnahen. Ne timbów deng gotu
deng któgó le du yem kdungon hitem ne omin le yó
bud tmógó yem mò hulóen. Ne yó mò bud kmò le du

ani baling hulô yem kdungon. Bud le ma yem lókó
ne yem kunil. Ne yó mu le du nim ni ani hulô yem
kdungon. Bè yem lókó hyu ke dolilen yem nwa le.
Ne yó kmò le du ne le nokol omin le ma yem dolilen
ne omin le mki du ne sok deng kki le du mung tógó
le bè yem kdungon. Ne bè yem kunil bud nokol le
snéen okóm bugelen ne le du ne yó bud kmò le du
nubag le ne homong bud tógó le bè yem kdungon. Ne
wen se tabel le yem kdungon bukay ani wen se bukay
ne hulô ne hitem bè yem nes angkat nmò le. Ne sok
deng yem gotu ketógó le du yó kem kdungon omin
le yó he hol tahu mbut du bè yem kewel le.

Ne tey dê ne le nmò du. Yó heгна gel nmò le
yem sgaanen ne yem mon le banġanen. Ne yem gel

mon le blilu ne yem gel mon le benogo. Yó se yem gel kmò le du yem gel kewel le. Ne yó kem kdê deng bnoluyu yó sai ali bong muhen. Yó mu yem sgaan mò gunu le lemeket yem newel le ani gbek le mbut du yem mò kewel le. Yó se hol gel gna yem sgaanen. Ne yó mu le yem banganen mò hesù le bè gunun sóól yem newel le. Ne yó mu le yem blilu mò gunu le hemsù yem kdungon mò holuhon bè yem nes newel le. Ne yó mu yem benogo ani mahil yem kehsù le du bè yem blilu yem kdungon. Wen se kdungon hulô wen se kdungon bukay ne wen se hitem. Ne omin le mbut du yem newel le.

Tey legen he ominen deng yem newel le abay se ali mima dilô gefet sbulón ominen deng. Ne sok

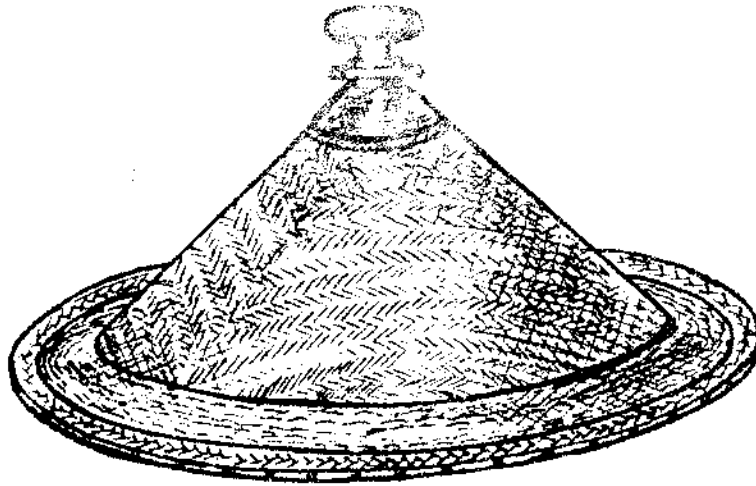
deng gotu deng kdéen yem newel le omin le yó bud
semtebé du yó kem nes tehe deng newel le. Abay
se bè yem gel kewel le du yem nes Tboli tólóng
kewel le yem yéén ne tólóng kewel le se yem ngaen.
Yó se yem gunu le ne bud semtebé du sok deng yem
kewel le. Ne sok deng nbut le tembé du yem nes
Tboli eles hendem le gunu le angkat hemsù yem ngaen.
Yó gunu le hemsù yem yéén sfatà kilil. Ne yó gunu
le hemsù yem ngaen gunun sóól yem yéén. Ne timbów
deng yem ketebé le du yó bud kmò le du knohù le.
Yó muhen yem kohù ani baling mungoy yem nes Tboli
deng nmò le. Ne sok deng kkohù le du omin le mfuk
du. Okóm là kô snabun le du yem kfuk le du. Ne
sok deng kfuk le du hendaw le. Sok mékéng yó bud

kmò le du lenubag le. Ne sok deng yem klubag le
du ominc le yó smaki du yem nes Tboli.

Yó se yem hol gel kmò le du bè Tboli.

Yem Kmò Sloung Naf

Sok le gel mò sloung naf yó kem Tboli na le
hegna mofok naf, syóm banay yem tefi ta ne bud
syóm banay se yem tefi laan. Ne sok deng yem kofok

le naf omin le mit du mulék ebè gunù le yem naf.
Ne sok le kól ta yó hol tanay nmò le sendu le yem
naf. Ne sok deng kesdu le du omin le gotu semfék
du. Ne sok deng kesfék le du omin le gotu munê
du. Ne sok deng kunê le du omin le gotu mki du.
Okóm tey lemnek yem sduher là ~~kóan~~ hyu ke lembang
yem sdu yem naf. Ne sok deng yem kki le du omin
le yó mbut munum du yem sloung naf.

Yó hol tanay kmò le du nunum le seblè gu bè
yem butuen. Yó se gunu le heгна munum du gu bè
butuen abay se tek sotu butuen yem sloung naf.
Ne yó bud kmò le du tendo tennù le yem naf anì
baling angkat lamang yem sloung nmò le. Ne sok
deng yem kunum le du omin le lemufit du yem sfatà

kililen. Ne sok deng yem kiufit le du omin le
yó bentes du. Yó gunu le bentes du anì là béhéngen.
Okóm yó gunu le mbut bentes du lemwót le gu ta bè
yem butuen. Ne sok deng yem kebtes le du omin le
yó mebed du yem litok. Ne sok deng kebed le du
yem litok omin le ne bud gotu msil du hà yem
lówóhen. Ne homong nsil le snéen yem butù yem sloung
naf deng numun le. Ne sok deng ksil le du yem
litok omin le mò yem kamangen ne bud lemwót bè
litok snéen yem kamangen. Yó mu le du yem nmò le
yó anì là des kulu le sok deng sloung le.

Yó se yem hol sòn nmò le du yem sloung naf gel
nmò le.

The following section contains the same articles which you have just read in Tboli. These are in Pilipino as translated by Mrs. Edith Guitilen of the Institute of National Language and by Mrs. Loida Torres. It is hoped that this will be helpful to teachers, students, and any others who aim to achieve bilingualism among the Tboli people.

Ang Paggawa ng Basket sa mga Tboli

Ito'y tungkol sa paggawa ng basket ng mga babaing Tboli. Una, bibiyakin nila ang kawayan ng maliliit na piraso at maninipis. Mahahaba ang pagbiyak na maaaring kakasya sa paggawa ng dalawang basket. Malayo ang pinagkukunan nila ng kawayan, doon sa gubat. Nakakapagod ito sa kanila dahil malayo at paakyat sila ng bundok.

Pagkakuha nila ng kawayan, uuwi sila. Sisimulan nila ang pagbibiyak ng mga ito. Iis-isang din nila ang mga ito para maalis ang balat. Pagkatapos ng paglilinis sa mga ito, babaluktutin at pababayaang isang gabi. Kaya nila ito ginagawa ay para malaman nila kung may sira sa kawayan na 'yon. Kapag may sira ang kawayan, mananatiling baluktut ito. Titingnan nila ito kinalukasan. Hindi mahalaga kung hindi ito pababayaang isang gabi pero mas mabuti kung iiwan na lamang sa bubong ng bahay ng isang gabi. Kapag makikita nilang hindi ito baluktut, sisimulan nila ang paggawa ng basket. Ang paggawa ng isang basket ay

nagtatagal ng isang araw bago magawa ang kalahati nito.

Pagkatapos ng basket, hahanap sila ng maitim na baging sa mga kaingin na bagong linis pa lamang. Hindi mahalaga kung kanino ang kaingin na 'yon. Isa pa, hindi nila talaga malalaman kung kanino 'yon na maiwan ng higit na dalawang taon. Kalahating araw ang paghahanap nila ng baging na ito. Kung alis sila ng umaga, tanghali na kung sila'y babalik. Mas mabuti kung mayroon silang kasama. Ang mabuting makakasama ay ang bata na mabilis lumakad dahil sa kalayuan ng kanilang pupuntahan. Pagdating nila sa lugar na pagkukunan ng baging magpapahinga muna sila at magpapalamig. Ang gagawin nila sa maitim na baging na 'yon ay bibiyakin muna at pagkatapos iiwanan doon na nakalikaw. Iisipin nila ngayon kung paano nila ito gagawin. Pagkaraan ng tatlong gabi, matutuyo ang baging na ito. Ito ang dahilan kung bakit kailangang iwanan muna ng tatlong gabi. Mangyari, kung hindi pa ito tuyo at sisimulan mong kiskisan magkakasira-sira ito at hindi na puwedeng magawa ng basket. Samantalang kung ito'y tuyong-tuyo magandang gawing basket. Nagtatagal ng dalawang linggo ang paghahanda sa maitim na baging na ito. Mataagal ang pag-alis ng kaliskis pati. Pero kapag naalis na ang kaliskis, sisimulan na nilang ilala ito sa ginagawa nilang basket. Sa paglala nito, hindi dapat matakpan ang kawayan para sa

ganoon kapag tapos na, magandang tingnan. Kung matatakpan ang kawayan magiging itim ang buong basket. Hindi ito maganda kapag itim lahat. Ganyan ang paraan ng paglalagay ng desinyo kung gumagawa ang mga babaing Tholi ng basket.

Kung Paano Magburda ng Blusa ang mga Tboli

Kung magbuburda ang mga babang Tboli, ang una nilang gagawin ay bibili ng blusang itim. Kaya itim ang pipiliin ay maganda ito kapag nayari na. Bibili rin sila ng maraming sinulid. Sa pagbibili ng sinulid, pipiliin nila ang mga sinulid na hindi kumukupas. Kung bibili sila ng sinulid na kumukupas hindi magtatagal ang blusa at ito'y kukupas din. Ito ang dahilan kung bakit kailangang piliin nilang mabuti ang sinulid na kanilang bibilhin. Ang sinulid na kanilang bibilhin ay dalawang puti, dalawang dilaw, dalawang berde. Tatlong klase lamang. Hindi sila bibili ng itim o bughaw dahil ang isa ay kakulay ng tela at ang bughaw naman ay malapit din. Kung bibili sila ng anim na sinulid, hindi ito kakasya dahil malaki ang blusa. Matatakpen ng burda ang buong tela pati mga manggas nito. Sabay din sa pagbili ng sinulid, bibili din sila ng karayom. Kung apat na klase ng sinulid ang kanilang binili, bibili din sila ng apat na karayo, lahat ng kulay ng sinulid na pula, berde, puti, dilaw na pamburda ay may sariling karayom para sa ganoon mas madali. Kung may sariling karayom

halimbawa ang pula at isusunod mo ang puti, at ang berde naman, kahit sunod-sunod, madali ito. Mas mabuti pa kung magagawa mong labing-anim ang klase ng sinulid na gagamitin mo.

Ang pagbuburda ng isang blusa ay nagtatagal ng isang buwan dahil ang mga habae ay marami pang ibang trabaho. Maganda talaga ang mga ito kapag tapos na.

May iba't ibang pangalan ang ilalagay nilang burda. Ang karaniwan nilang ginagawa ay ang tinatawag na skalop na parang kaliskis ng isda. Pagkatapos mayroon ding burda na gaya ng katawan ng tao at mayroon pang isang klase na parang sawa. Maraming disenyo ang kaya nilang gawin. Ang mga ito ang paraan ng kanilang pamumurda.

Kapag ang Isang Babaiy Naglalala
ng Damit Tboli

Bago sila naglalala ng damit ang mga lalaki'y naghihimay muna ng abaca. Pagkatapos nito ito'y kanilang tinutuyo. Pagkatuyo saka pa lang nila ito inuumpisahan.

Ang unang ginagawa ng mga babai ay pagkis-kisin upang gawin itong makunot. Susunod dito ay kanilang pinaghihiwa-hiwalay ang mga abaca. Kanila ito uling kikis-kisin. Pagkatapos nito kukuha sila nga dahon ng knalum. Ito'y upang ibabad na kasama ng mga abaca. Pagkatapos ay niluluto nila ang abaca na kasama ang dahon ng knalum. Pagkulo nito ay tinitingnan nila kung umiitim na ang abaca. Ang nagpapaitim dio ay ang dahon ng knalum. Ang pinaglulutuan ng abaca ay hindi pangkaraniwang lutuan. Ang kinakailangang lutuan nito ay palayok at hindi puwede ang ibang uring lutuan. Ang palayok ay gawa sa putik at ganitong uri ang gamit ng kanilang mga ninuno. Pagkaluto ng itim na abaca nagluluto rin

sila ng iba para sa pula. Kumukuha sila ng kahoy na ang pangalan ay 'lako' at isang ugat na ang pangalan ay 'kunil'. At ito ang nagpapapula ng abaca. Kinukuha nila ang ugat ng lako sa pamamagitan ng paghukay. Kinakalis nila ang ugat at iniluluto kasama ng abaca. Ang kunil ay hinuhukay din ngunit ang kinukuha dito ay ang tubo at ito'y dinidikdik, at inilulutong kasama ng abaca. Kaya nga't may tatlong kulay ang abaca. Puti ang hindi naluto, may pula at may itim. Oras na matapos ang paghukulay nagsisimula na silang maglala.

Maraming mga gawain, una ay iginagayak ang habihan at ang sinulid na abaca. Ganito ang lagi nilang ginagawa sa tuwi silang maglalala. Dito sa habihan ay may kabitan o lalagyan ng panglalang sinulid na abaca upang dito simulaan ang paglala. Mayruong isang bahagi dito sa habihan na kung tawagin ay 'reed'. Ito'y nakadako sa may gitna at siyang nagsusulong ng sinulid sa kanilang dapat kalagyan. Mayruon din ditong bahagi na kung tawagin ay 'shuttle' at dito naman inilalagay ang sinulid na abaca para sa pahalang na lala. Ang bolang sinulid na abaca ay nakatutulong upang maging madali ang paglalagay ng abaca sa 'shuttle'. Mayruong pulang abaca, may puti at may itim. At nagsisimula na silang maglala.

Mahabang panahon ang kinakailangan bago matalos ang isang lalakin. Cras na matapos ang paglalala ng damit, ito'y kanilang tinatahi. Sa kanilang pagtatahi ng telang Tboli, mayruong isang bahagi na ang tawag nila'y Ina at may isang pang bahagi na ang tawag ay anak. Sa kanilang pagtatahi ng tela ay iniisip nilang una kung saan ngrarapat ilagay ang bahaging ang tawag ay anak. Ang bahaging ang tawag ay Ina ay inilalagay nila sa mga gawing gilid at ang bahaging anak ay sa gitna naman. Pagkatapos na matahi ito'y nilalagyan nila ng mga abo. Ang layunin nito ay upang maging matibay ang tela at maging makunat. Susunod dito ay kanila itong nilalabhan, ngunit hindi gagamitan ng sabon. Pagkatapos ay patutuyuin at susunod ay kanila itong kikiskisin upang ito'y lumambot at maging makinang.

Ganyan ang parating ginagawa nila sa Tboli.

Ang Paggawa ng Sombrerong Kawayan

Kung ang mga Tboli ay gumagawa ng sombrerong kawayan una ay kanila munang pinagpuputol-putol ang kawayan sa habang siyam na pulgada para sa itaas at siyam na pulgada para sa gawing ibaba, pagkatapos nilang naputol ang kawayan ito'y iniuwi na nila sa kanilang bahay. Pagdating sa bahay ang una nilang ginagawa ay hatiin ito sa dalwa. Kasunod nito'y kanila itong hinihimay o tinatalupan at pagkatapos ay binabaluktot sa dalwa. Ngunit kailangan ay maging pino ang pakakahimay ng kawayan. Pagkatapos na itoy makinisan ay saka pa lamang inuumpisahan itong lalakin.

Ang kaunaunahang nilalala ay ang tuktok o puyo ng sombrero. Dito ito dapat umpisahan sapagkat iisa lang ang puyo ng sombrero. Habang dinagdagdagan ng mga kawayan ang sombrero ay lumalaki nang lumalaki ito. Pagkatapos lalakin ay itinutupi ang mga tabi o galid. Oras na natapos ang pagtutupi ay kanila itong sinusukat upang hindi maging tabi-tabingi. Pagkarakat ay kanila itong nilaglagyan ng maitim na baging upang

siyang maging dekorasyon. Pagkatapos nilang maburdahan ng maitim na baging ang mga gilid ay isinusunod ding burdahan ang kabuuan ng sombrero. Nilalagyan din nila ito ng sapin sa luob na ang ginagamit din ay ang maitim na baging. Ito'y upang hindi makasakit sa ulo ng magsusuot.

Ganyan ang kanilang ginagawa kapag sila'y gumagawa ng sombrero ng kawayan.